

Патрелюк Д.А.

Донецький державний університет внутрішніх справ

СВОЄЧАСНІСТЬ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО РІШЕННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНЕ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ОСОБИ НА ДОСУДОВОМУ ЕТАПІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Статтю присвячено дослідженню своєчасності здійснення процесуального рішення про кримінальне переслідування особи на досудовому етапі кримінального провадження. Акцентовано, що припущення сторони обвинувачення щодо вчинення кримінального правопорушення має ґрунтуватись на системі доказів. Після вручення повідомлення про підозру особа набуває процесуальних прав підозрюваного, зокрема права на захист від кримінального переслідування. Зазначено, що проблемним аспектом застосування стандарту «достатність доказів» при повідомленні особі про підозру є його оціночне сприйняття стороною обвинувачення. Саме сторона обвинувачення визначає таку достатність доказів, яка у кожній справі є різною. Такий оціночний стандарт прийняття рішення дає можливість стороні обвинувачення зловживати своїми правами, збираючи обвинувальні докази поза змагальною процедурою. З'ясовано, що особа повинна мати право на захист від кримінального переслідування саме з моменту ставлення до неї як до підозрюваної особи, а не з моменту офіційного визнання статусу підозрюваного стороною обвинувачення. Визначено, що фактично, особа, до якої ставляться у кримінальному провадженні як до підозрюваного, однак яка не має такого «офіційного статусу», має прагнути якнайшвидше його отримати задля користування у повному обсязі своїм правом на захист. Підкреслено, що підозрюваній особі має бути надано достатньо часу та можливостей для підготовки свого захисту саме на стадії досудового кримінального провадження. Під час правозастосування трапляються випадки, коли органи кримінального переслідування після повідомлення особі про підозру, впродовж короткого проміжку часу (декілька днів) завершують стадію досудового кримінального провадження та скеровують обвинувальний акт до суду. Такі дії перешкоджають реалізації підозрюваним права на захист на стадії досудового кримінального провадження. Підсумовано, що процесуальне рішення про кримінальне переслідування особи на досудовому етапі кримінального провадження має прийматися суб'єктами сторони обвинувачення своєчасно. Зволікання із здійсненням повідомлення особі про підозру, а так само передчасне складання та вручення особі обвинувального акта призводить до порушення права такої особи на захист від кримінального переслідування на досудовому етапі кримінального провадження.

Ключові слова: кримінальне переслідування; повідомлення про підозру; право на захист; достатність доказів; досудове розслідування; стандарт прийняття рішення.

Постановка проблеми. Прийняття рішення стороною обвинувачення про кримінальне переслідування особи є одним з ключових у кримінальному судочинстві. Відповідно до національного кримінального процесуального законодавства прийняття рішення про кримінальне переслідування особи знаходить прояв у повідомленні такої особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Саме з моменту повідомлення особі про підозру у досудовому кримінальному провадженні з'являється центральна фігура – підозрюваний, навколо якої, в подальшому, й «обертається» кримінальний процес. Приймаючи на себе можливі негативні наслідки такого рішення,

у вигляді кримінального процесуального примусу, підозрюваний, в свою чергу, набуває й додаткових (активних) прав у кримінальному провадженні. Так, право на захист є одним з найбільш ефективних прав у процесуальному статусі підозрюваного. З набуттям даного права у особи з'являються інструменти захисту від кримінального переслідування. З огляду на вищевказане, актуальним є дослідження початкового моменту кримінального переслідування (моменту здійснення повідомлення про підозру). Адже затягування здійснення такого повідомлення суттєво впливає на можливості особи захищатись від кримінального переслідування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні аспекти здійснення повідомлення про підозру у досудовому кримінальному провадженні досліджували такі науковці: М.С. Городецька, В.О. Гринюк, О.В. Капліна, Т.О. Лоскутов, О.В. Расторгуєв, А.Я. Хитра та інші. В переважній більшості праць, увага дослідників акцентувалась на «загальних» проблемних аспектах повідомлення про підозру, таких як: аналіз стандарту «достатність доказів», порядок вручення повідомлення про підозру, здійснення повідомлення про підозру під час спеціального досудового розслідування тощо. Вченими-процесуалістами на акцентувалось достатньо уваги на дослідженні своєчасності прийняття рішення про кримінальне переслідування особи та негативні наслідки передчасного завершення досудового кримінального провадження після повідомлення про підозру.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження параметру «своечасності» прийняття процесуального рішення про кримінальне переслідування особи на досудовому етапі кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Термін «кримінальне переслідування» є тотожним термінам «підозра» і «обвинувачення» [1, с. 87]. У вітчизняному кримінальному процесі кримінальне переслідування формально починається з прийняття рішення стороною обвинувачення про повідомлення особі про підозру. З одного боку, набуття статусу «підозрюваного» у досудовому кримінальному провадженні можна розцінити позитивно, адже особа набуває додаткових активних прав. З іншого боку, з моменту повідомлення про підозру сторона обвинувачення вправі застосувати певні обмежувальні заходи до такої особи (розшук, запобіжні заходи тощо).

Будь-яке законодавство, не кажучи вже про кримінальне процесуальне, має відповідати параметру «якості закону». Вбачається, що положення кримінального процесуального закону, якими регламентується обмеження прав особи (наприклад, повідомлення про підозру) мають бути деталізованими та прогнозованими при правозастосуванні. Дослідники зазначають, що якісне законодавство є одним із чинників, що забезпечує законність правозастосування. Це особливо гостро відчувається у кримінальному судочинстві, де процес доказування винуватості чи невинуватості особи повинен здійснюватися лише законними засобами, без допущення істотних порушень прав і свобод людини, оскільки особа

вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню доти, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, а обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом (ч. 3 ст. 62 Конституції України) [2; 3, с. 74].

Підозра, на думку О.В. Капліної, – це обґрунтоване припущення слідчого та/або прокурора про вчинення особою кримінального правопорушення. Така підозра органів досудового розслідування формалізується у процесуальному документі «повідомлення про підозру». Таким чином, праву підозрюваного «знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють» (п. 1 ч. 3 ст. 42 КПК України) кореспондує обов'язок сторони обвинувачення довести це до його відома, повідомити про наявність підозри [3, с. 77].

Автори навчального посібника «Кримінальний процес України: досудове розслідування» пишуть, що повідомлення про підозру є констатацією початку реалізації обвинувачення (кримінального переслідування). Тому з моменту повідомлення особі про підозру вона набуває процесуального статусу підозрюваного, що надає їй права на захист від кримінального переслідування [1, с. 88].

Підозра, як зазначає В.О. Гринюк, є процесуальним рішенням прокурора, слідчого за погодженням з прокурором, що ґрунтується на зібраних доказах під час досудового розслідування, та у якому формується припущення щодо причетності конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення з повідомленням про це такої особі та з роз'ясненням її прав і обов'язків. Повідомлення про підозру є процесуальним рішенням, прийнятим уповноваженим суб'єктом, яке посвідчує початок здійснення функції обвинувачення та персоніфікації такого обвинувачення. Результатом прийняття такого процесуального рішення є набуття особою, яка підозрюється у вчиненні злочину, статусу підозрюваного, а отже виникнення для такої особи відповідних прав і обов'язків у кримінальному провадженні, та виникнення між неї і особою, яка повідомила про підозру кримінально-процесуальних правовідносин [4, с. 23-24].

Припущення сторони обвинувачення щодо вчинення кримінального правопорушення має ґрунтуватись на системі доказів. Таке припущення оформлюється у процесуальний документ «повідомлення про підозру». Після вручення повідо-

влення про підозру особа набуває процесуальних прав підозрюваного, зокрема права на захист від кримінального переслідування.

Для прийняття рішення на досудовому розслідуванні необхідна певна сукупність доказів. Межі достатності доказів обумовлюють ухвалення різних видів рішень у кримінальному процесі. Межі достатності доказів для конкретних кримінальних процесуальних рішень визначають через такі оціночні терміни як «обґрунтована підозра», «достатність доказів», «поза розумним сумнівом», які ще називають стандартами доказування. Стандарти доказування є певними орієнтирами у оцінці доказів та їх сукупності на предмет достатності для прийняття процесуального рішення [5, с. 31].

Відповідно до приписів КПК України повідомлення особі про підозру здійснюється у випадках: затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; обрання до особи одного з запобіжних заходів; наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення [6]. Даний перелік є виключним та не визначає додаткових умов та виключень з даного правила. З наведених положень нашу увагу привертає необхідність тлумачення поняття «наявність достатніх доказів», яке застосовується як мірило при здійсненні повідомлення про підозру. «Наявність достатніх доказів» є стандартом для прийняття рішення стороною обвинувачення.

Дослідники зазначають, що докази, якими обґрунтовується повідомлення про підозру мають бути отримані виключно законним шляхом та мають бути достатніми для припущення про вчинення певною особою кримінального правопорушення [7, с. 48].

Проблемним аспектом застосування стандарту «достатність доказів» при повідомленні особі про підозру є його оціночне сприйняття стороною обвинувачення. Саме сторона обвинувачення визначає параметр «достатність доказів», який у кожній справі є різним. Такий оціночний стандарт прийняття рішення дає можливість стороні обвинувачення зловживати своїми права, збираючи обвинувальні докази поза змагальною процедурою.

Аналізуючи практику Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ), Т.О. Лоскутов у своєму монографічному дослідженні «Кримінальне переслідування, здійснюване слідчим» пише, що поняття «кримінальне переслідування (обвинувачення)» охоплює процесуальні дії слідчого, які спрямовані на викриття особи у вчиненні злочину,

незалежно від процесуального статусу останньої. Автор вказує, що під даним поняттям слід розуміти кримінально-процесуальну функцію, до змісту якої входять дії слідчого з викриття (перевірки на причетність) конкретної особи у вчиненні злочину. Причому переслідування особи має місце незалежно від того, чи надано їй процесуальним рішенням слідчого статус підозрюваного чи обвинуваченого [8, с. 21]. Таким чином, науковець не пов'язує момент початку здійснення кримінального переслідування з моментом офіційного повідомлення про підозру. Т.О. Лоскутов стверджує, що початок проведення першої процесуальної дії слідчого, що спрямована на викриття (перевірку на причетність) особи у вчиненні злочину, є початком реалізації слідчим функції кримінального переслідування [8, с. 40]. Ми віддаємо перевагу саме цій позиції вченого адже «сутнісний підхід» до початкового моменту кримінального переслідування (повідомлення про підозру) більш реально віддзеркалює змістовну картину намірів сторони обвинувачення у досудовому кримінальному провадженні. Вважаємо, що особа повинна мати право на захист від кримінального переслідування саме з моменту ставлення до неї як до підозрюваної особи, а не з моменту офіційного визнання статусу підозрюваного стороною обвинувачення.

Важливого значення для своєчасної реалізації права на захист мають строки повідомлення про підозру. Від останніх залежить час набуття особою процесуального статусу підозрюваного, що включає його права та законні інтереси. Тому кримінальний процесуальний закон визначає досить стислі строки вручення повідомлення про підозру [1, с. 91].

Як стверджує О.В. Расторгуєв, з моменту повідомлення особі про підозру бере свій початок змагальний процес. Функція обвинувачення починає реалізовуватись саме з моменту повідомлення особі про підозру. Адже обсяг процесуальних прав («можливостей») у підозрюваного (особи, якій вручено повідомлення про підозру згідно статті 42 КПК України) значно більший, ніж у інших учасників кримінального провадження [9, с. 181].

Н.М. Колот цілком справедливо зазначає, що зважаючи на важливість початку притягнення до кримінальної відповідальності, набуття прав підозрюваного та можливості їх реалізації, дуже важливо, щоб фактичне кримінальне переслідування особи не було розпочате раніше ніж особі повідомлено про підозру. У такому випадку сторона

обвинувачення зловживає своїми повноваженнями, порушує засаду законності, обмежує сторону захисту у процесі збирання доказів, порушує право особи на захист [10, с. 243].

Аналізуючи практику ЄСПЛ дослідники вказують, що початком кримінального переслідування є початок здійснення першої процесуальної дії, спрямованої на викриття конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення. Підкреслюється, що повідомлення про підозру без урахування фактичного початку кримінального переслідування, але за наявності достатності доказів для підозри уможливує порушення права на захист. Оскільки вказані «достатні докази» формуватимуться органами кримінального судочинства стосовно особи, яка не має процесуального статусу підозрюваного, що виключає можливість захисту від первісного кримінального переслідування [1, с. 90]. Виходить так, що офіційний статус підозрюваного надає відповідні переваги у правах. Фактично, особа, до якої ставляться у кримінальному провадженні як до підозрюваного, однак яка не має такого «офіційного статусу», має прагнути якнайшвидше його отримати задля користування у повному обсязі своїм правом на захист.

З даного приводу цікавою виглядає пропозиція О.В. Расторгуєва, який пропонує запровадити у кримінальному процесуальному законі поняття «спеціальний свідок», обсяг процесуальних прав якого буде наблизений до процесуальних прав підозрюваного. Так, особа, відносно якої застосовуються слідчі (розшукові) дії (наприклад, часті виклики на допит у статусі свідка тощо), логічний зміст яких направлений на подальше переведення особи із процесуального статусу свідка у статус підозрюваного, матиме необхідні «активні» процесуальні права для реалізації права на захист. Також автор пропонує надати свідку так звані «активні» процесуальні права, а саме право подачі клопотання про визнання останнього підозрюваним та право оскарження процесуального рішення, прийнятого за результатами розгляду вказаного клопотання [9, с. 185]. Позитивно оцінюючи такі пропозиції, вважаючи їх прогресивними та новаторськими, вважаємо, що такі «виключні» заходи можуть породити зловживання з боку сторони захисту своїми процесуальними правами. За умови якісного кримінального процесуального закону у площині прийняття рішення про повідомлення про підозру, де буде братися за основу «сутнісний» стандарт прийняття такого рішення, вищевказані пропозиції втратять свою актуальність. Вбачається, що саме такий підхід –

застосування «сутнісного» стандарту прийняття рішення про повідомлення про підозру, є єдино вірним для правозастосування.

Окремі дослідники, аналізуючи процесуальний порядок повідомлення про підозру, акцентують на неможливості оскарження даного рішення на першочерговому етапі. Так, С.С. Терещук висловив тезу щодо доцільності розширення положення чинного КПК України, зокрема ч. 1 ст. 303 КПК України, додавши до п. 1 «а також оскарженню підлягає повідомлення про підозру в тому випадку, коли є підстави вважати, що повідомлення про підозру було передчасним та необгрунтованим» [11, с. 103]. Не можемо підтримати такі пропозиції оскільки, скоріш за все, останні не будуть мати практичної користі. Правозастосовна практика йде таким шляхом, за якого сторона обвинувачення постійно «перестраховується» та відтягує момент повідомлення про підозру на більш пізні етапи досудового кримінального провадження. За таких умов стандарт «достатності доказів» майже доходить до рівня стандарту «поза розумним сумнівом», який застосовується судом для прийняття остаточного рішення у справі.

Відповідно до п. b ч. 3 ст. 6 Європейської конвенції з прав людини кожна особа, яка обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення щонайменше повинна мати час та можливість для здійснення підготовки до свого захисту [12]. Реалії сьогодення такі, що фактично доля підозрюваного вирішується вже на стадії досудового розслідування. Низький відсоток виправдувальних вироків є підтвердженням даної тези. З огляду на вищевказане, підозрюваній особі має бути надано достатньо часу та можливостей для підготовки свого захисту саме на стадії досудового кримінального провадження. Під час правозастосування трапляються випадки, коли органи кримінального переслідування відтягують момент повідомлення про підозру на більш пізній етап. Як наслідок, фактично після повідомлення особі про підозру, впродовж короткого проміжку часу (декілька днів) сторона обвинувачення завершує стадію досудового кримінального провадження та скеровує обвинувальний акт до суду. Такі дії перешкоджають реалізації підозрюваним права на захист на стадії досудового кримінального провадження.

Правою є О.Ю. Маринич, яка аналізуючи окремі аспекти порушення права на захист на етапі повідомлення про підозру, вказує, що право на захист порушується не лише внаслідок несвоєчасного (запізнілого) повідомлення особі про підозру.

зру, а також в результаті передчасного завершення досудового розслідування після повідомлення особі про підозру. Якщо після повідомлення особі про підозру відразу або через короткий проміжок часу завершується досудове розслідування та обвинувальний акт спрямовується до суду, то підозрювана особа втрачає можливість реалізувати право на захист на стадії досудового розслідування [13, с. 541]. На подібну проблематику вказує й О.В. Расторгуєв, зазначивши, що дефектом правового регулювання інституту повідомлення про підозру є невизначений строк досудового розслідування після повідомлення особі про підозру. Відсутність чітких критеріїв визначення моменту обов'язкового прийняття процесуального рішення, пов'язаного із реалізацією процесуальних норм внаслідок зволікання при прийнятті такого рішення на основі суб'єктивних оціночних критеріїв, обвинувальний ухил сторони обвинувачення є причиною порушення права особи на захист [9, с. 184-185]. Таке порушення права особи на захист від кримінального переслідування на стадії досудового кримінального провадження неможливо буде «компенсувати» під час судових засідань. Адже, фактично, у розпорядженні суду будуть лише ті докази, які сторона обвинувачення збирала самостійно, без жодного втручання сторони захисту.

Вдалою виглядає пропозиція Н.М. Колота, який у своєму дослідженні пропонує передбачити у кримінальному процесуальному законі строки підготовки до захисту після повідомлення про підозру

не менше ніж 14 днів до складання обвинувального акту (або прийняття іншого рішення щодо завершення досудового розслідування). Як додатковий аргумент до даної тези автор приводить аналогію зі встановленим законодавцем строком підготовки до захисту після висунення додаткового обвинувачення в суді відповідно до ст. 339 КПК України [10, с. 247]. Втілення таких пропозицій у кримінальний процесуальний закон дозволить реалізувати право підозрюваного на захист у досудовому кримінальному провадженні в повній мірі та дозволить знизити ризики несвоєчасного повідомлення особі про підозру з огляду на фіксований мінімальний строк досудового розслідування після здійснення даної процесуальної дії.

Висновки. Процесуальне рішення про кримінальне переслідування особи на досудовому етапі кримінального провадження має прийматися суб'єктами сторони обвинувачення своєчасно. Зволікання із здійсненням повідомлення особі про підозру, а так само передчасне складання та вручення особі обвинувального акту призводить до порушення права такої особи на захист від кримінального переслідування на досудовому етапі кримінального провадження.

Перспективними напрямками подальших розвідок можуть бути: дослідження проблемних аспектів оскарження рішення про кримінальне переслідування; дослідження недоліків правової регламентації порядку вручення повідомлення про підозру особам, які переховуються від органів кримінального переслідування.

Список літератури:

1. Волобуєва О.О., Городецька М.С., Лоскутов Т.О. Кримінальний процес України: досудове розслідування: навч. посібник. Кривий Ріг: Вид. Р.А. Козлов, 2019. 122 с.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.10.2024).
3. Капліна О. В. Повідомлення про підозру: протистояння правових позицій сторін обвинувачення та захисту. *Право України*. 2017. № 12. С. 74-81.
4. Гринюк В. О. Повідомлення про підозру як форма здійснення первинного обвинувачення у кримінальному провадженні. *Форум права*. 2017. № 1. С. 20–25.
5. Волобуєва О.О., Городецька М.С., Лоскутов Т.О., Шапарь А.О. Доказування на досудовому розслідуванні: навч. посібник. Київ: ВД Дакор, 2022. 120 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон від 13.04.2012. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 16.10.2024).
7. Хитра А. Я., Татарин І. І. Повідомлення про підозру у кримінальному провадженні України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія : Юридичні науки. 2022. № 6. С. 46-52.
8. Лоскутов Т.О. Кримінальне переслідування, здійснюване слідчим: монографія. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2011. 164 с.
9. Расторгуєв О. В. Повідомлення про підозру: проблеми прийняття процесуального рішення. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2019. № 2. С. 180-187.
10. Колот Н. М. Забезпечення прокурором реалізації засади законності під час повідомлення про підозру. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Вип. 83(3). С. 241-248.

11. Терещук С. С. Повідомлення про підозру та процесуальні аспекти його оскарження. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. Вип. 3. С. 97-104.
12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 06.10.2024).
13. Маринич О. Ю. Окремі аспекти порушення права на захист на етапі повідомлення про підозру. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 537-542.

Patrelyuk D.A. TIMELINESS OF A PROCEDURAL DECISION ON CRIMINAL PROSECUTION OF A PERSON AT THE PRE-TRIAL STAGE OF CRIMINAL PROCEEDINGS

The article is devoted to the study of the timeliness of the implementation of a procedural decision on the criminal prosecution of a person at the pre-trial stage of criminal proceedings. It is emphasized that the prosecution's assumption regarding the commission of a criminal offense must be based on the evidence system. After serving a notice of suspicion, a person acquires the procedural rights of a suspect, in particular, the right to protection against criminal prosecution. It is noted that a problematic aspect of the application of the "sufficiency of evidence" standard when notifying a person of suspicion is its assessment by the prosecution. It is the prosecution that determines the sufficiency of the evidence, which is different in each case. Such an evaluative standard of decision-making enables the prosecution to abuse its rights by collecting incriminating evidence outside of the adversarial procedure. It was found that a person should have the right to protection from criminal prosecution precisely from the moment he is treated as a suspect, and not from the moment the prosecution officially recognizes the status of a suspect. It was determined that, in fact, a person who is treated as a suspect in criminal proceedings, but who does not have such an "official status", should strive to obtain it as soon as possible in order to fully enjoy his right to defense. It is emphasized that the suspect should be given enough time and opportunities to prepare his defense precisely at the stage of pre-trial criminal proceedings. During law enforcement, there are cases when criminal prosecution authorities, after notifying a person of suspicion, complete the stage of pre-trial criminal proceedings within a short period of time (several days) and send the indictment to the court. Such actions prevent suspects from exercising their right to defense at the stage of pre-trial criminal proceedings. It is summarized that the procedural decision on the criminal prosecution of a person at the pre-trial stage of criminal proceedings must be made by the subjects of the prosecution in a timely manner. Delay in notifying a person of suspicion, as well as premature drafting and delivery of an indictment to a person, leads to a violation of the right of such a person to protection against criminal prosecution at the pre-trial stage of criminal proceedings.

Key words: *criminal prosecution; notification of suspicion; the right to protection; sufficiency of evidence; pre-trial investigation; decision standard.*